

## СЕКЦІЯ 3

# ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 358:339.564(477)

**Коваленко Н.М.**

*кандидат економічних наук,  
доцент кафедри бізнес-адміністрування і  
менеджменту зовнішньоекономічної діяльності  
Запорізького національного університету*

**Кравченко А.О.**

*студентка магістратури факультету менеджменту  
Запорізького національного університету*

### СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз сучасного стану і тенденцій зовнішньоекономічної діяльності на ринку озброєння і військової техніки України. Проаналізовано роль України у світовому ринку озброєння за напрямками експорту окремих видів озброєння та військової техніки. Проведений аналіз дозволяє спрогнозувати подальші тенденції розвитку вітчизняного ринку озброєння.

**Ключові слова:** ринок озброєння і військової техніки, оборонно-промисловий комплекс, військово-технічне співробітництво, експорт.

#### **Коваленко Н.Н., Кравченко А.А. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА РЫНКЕ ВООРУЖЕНИЯ И ВОЕННОЙ ТЕХНИКИ УКРАИНЫ**

В статье проведен анализ современного состояния и тенденций внешнеэкономической деятельности на рынке вооружения и военной техники Украины. Проанализирована роль Украины на мировом рынке вооружения по экспорту определенных видов вооружения и военной техники. Проведенный анализ позволяет спрогнозировать дальнейшие тенденции развития отечественного рынка вооружения.

**Ключевые слова:** рынок вооружения и военной техники, оборонно-промышленный комплекс, военно-техническое сотрудничество, экспорт.

#### **Kovalenko N.N., Kravchenko A.A. CURRENT STATUS AND TRENDS OF UKRAINIAN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY ON THE MARKET OF WEAPON AND MILITARY EQUIPMENT**

The article analyzes the current status and trends of the foreign economic activity on the market of weapons and military equipment in Ukraine. The role of Ukraine in the global arms market for exports of certain types of weapons and military equipment was analyzed. The analysis allows us to predict the future development trend of the domestic market of weapons.

**Keywords:** market of weapon and military equipment, military-industrial complex, military-technical cooperation, export.

**Постановка проблеми.** В умовах складної економічної ситуації в Україні пошук додаткових шляхів реалізації експортного потенціалу держави є одним із основних завдань влади. Водночас, удосконалюючи експортну політику держави, слід урахувувати не лише потребу у збільшенні кількісних показників експорту, а й необхідність підвищення його якісної структури.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Протягом останніх років питання експортного потенціалу вітчизняного військово-промислового сектору перебувають у фокусі досліджень провідних українських науковців серед яких В.П. Горбулін [1], В.М. Бегма та О.О. Свергунов [2], А.І. Сухоруков [3], В.І. Мунтіян [4], Я.А. Жаліло [5], В.В. Бадрак [6] та ін., що свідчить про значний науковий інтерес до цієї проблеми.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження сучасного стану експорту озброєння та військової техніки України та визначення перспектив розвитку галузі за рахунок освоєння нових ринків збуту військової техніки.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** На відміну від «звичайної» торгівлі продукцією цивільних виробництв, у світовій торгівлі озброєнням і військово-технічній співпраці багатьох держав існує значна

кількість аспектів міжнародних і внутрішньодержавних питань.

У цілому торгівля зброєю здійснюється за традиційним макроекономічним ланцюжком «руху товарів» – від, власне, виробників товару (підприємств-виробників) до кінцевих споживачів (як правило, національні збройні сили, державні легальні офіційні воєнізовані формування і структури, але бувають і недержавні легальні або нелегальні та кримінальні структури). Між виробниками і споживачами, як правило, існують посередники.

На попит і пропозицію на ринку озброєння суттєво впливає політика. Політична нестабільність у якомусь регіоні, взаємні територіальні претензії низки країн, протистояння військово-політичних союзів, зміна зовнішньої політики держав або ж військові конфлікти між державами або усередині країни – все це призводить до зростання попиту та, відповідно, витрат на військові потреби і, власне, на закупівлю озброєння.

Проте значущість цього ринку визначається не лише обсягом експорту озброєння і військової техніки а й отриманням відповідного прибутку. Торгівля зброєю є важливим інструментом зовнішньої політики, який сприяє просуванню інтересів країни-експортера по всьому світу і відповідним чином впливає на політичний курс країн-імпортерів.

У міжнародній практиці цей ринок прийнято називати «ринком зброї» або «ринком озброєння і військової техніки». Найбільш широке поняття, яке позначає повну номенклатуру усіх товарів, що обертуються на легальному ринку зброї, – це «продукція військового, подвійного та спеціального призначення». Під «продукцією військового призначення» (ПВП) розуміють звичайні види озброєння, військову і спеціальну техніку, боеприпаси, вибухові речовини, роботи/послуги військового призначення, інформацію і результати інтелектуальної діяльності у військово-технічній галузі, амуніцію тощо. Поняття «Озброєння і військова техніка» (ОіВТ) включає звичайні види озброєння, військову і спеціальну техніку (рис. 1) [4].

Труднощами для українських експортерів виступає те, що останні півтора десятиліття Україна жила наробками минулого, нічого не вкладаючи в оборонно-промисловий комплекс. За останні роки відбулося зменшення ємності світового ринку військової техніки через наслідки світової фінансово-економічної кризи та поява нових потужних конкурентів.

Одним із найголовніших рушійних чинників міжнародного ринку військової техніки все більшою мірою стають економічні інтереси. Це означає, що відносини між виробниками зброї та практика їх діяльності щодалі виразніше нагадуватимуть ситуацію, характерну для виробників цивільної продукції. Тому ціна, надійність та післяпродажне обслуговування у цій сфері набуватимуть вирішального значення [4].

Протягом останніх років Україна, намагаючись розширити спектр експортних товарів військового призначення, разом із збільшенням нової продукції, виробленої підприємствами військово-промислово-

го комплексу, із деяким зменшенням експорту надлишкового озброєння та військової техніки, все ж повільно виходить з десятки лідерів серед країн-експортерів. При цьому ще однією суттєвою особливістю сегмента українського експорту є нелегальні поставки продукції військового та подвійного призначення, коли через систему посередників зброя могла опинитися в країнах, на які поширюється міжнародне ембарго, поставлятися на ринки країн «третього світу», що відрізняються нестабільним військово-політичним станом, а у низці випадків – безпосередньо беруть участь у збройних конфліктах, як внутрішніх так і міждержавних.

Україна намагається відстоювати та розвивати позиції на світовому ринку озброєння та військової техніки, суворо дотримуючись відповідних зобов'язань, пов'язаних із членством в ООН, ОБСЄ та міжнародних режимах експортного контролю (Вассенаарська домовленість, Режим контролю над ракетними технологіями, Група ядерних постачальників, Комітет Цангера, Австралійська група). Але при цьому доречно удосконалити державну систему експортного контролю з метою трансформації від жорсткої забороняючої до оперативної дозвільної.

За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру «Stockholm International Peace Research Institute» (SIPRI), за підсумками 2013 р. Україна посіла десяте місце у списку найбільших країн-експортерів озброєння і військової техніки (табл. 1).

Військовий експорт України у 2013 р. склав 589 млн дол., а у 2012 р. – 1510 млн дол. Таким чином, експорт скоротився на 921 млн дол. за рік. Причинами такого скорочення є недосконалість експортна система, жорсткі державні умови поставок

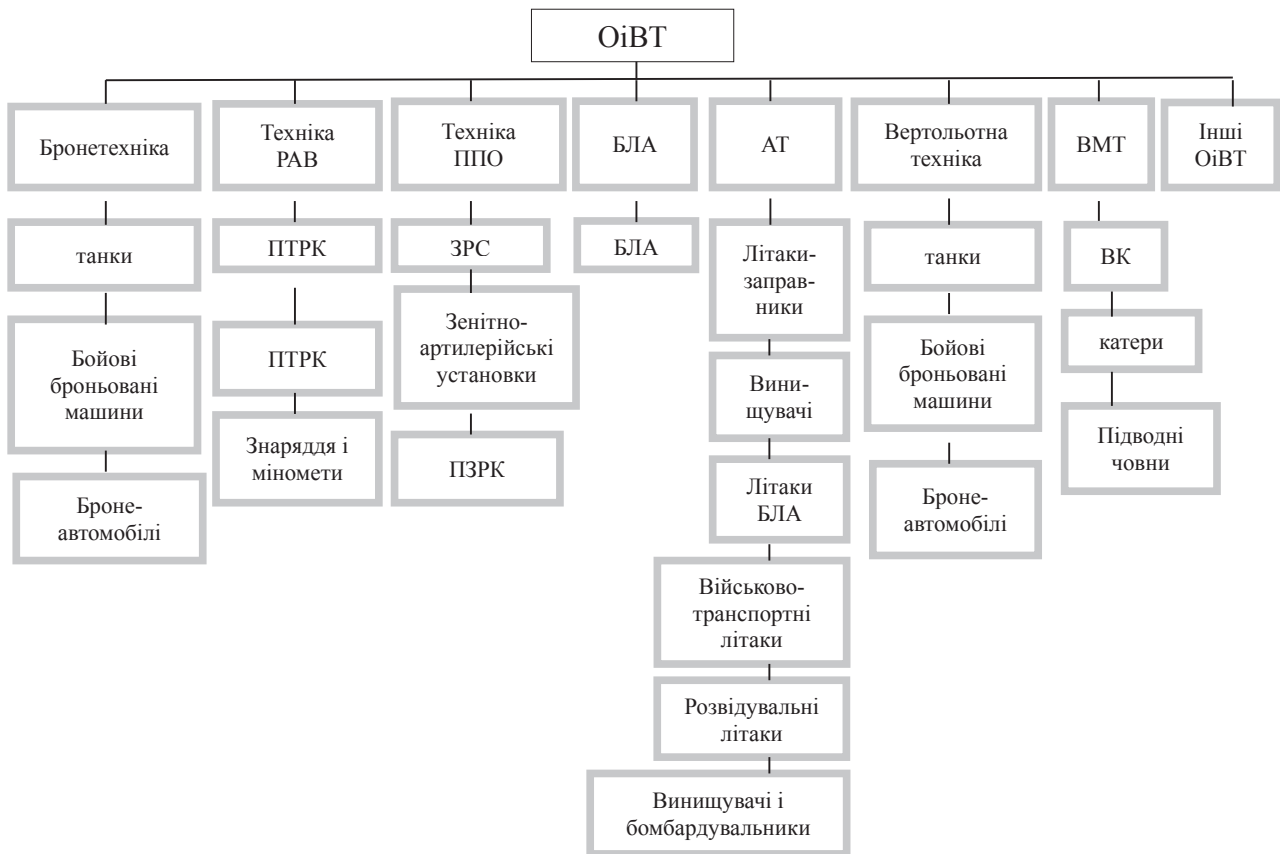


Рис. 1. Види озброєння і військової техніки [4]

Таблиця 1

## Найбільші країни-експортери озброєння і військової техніки за даними SIPRI за підсумками 2013 р. [7]

Країна	Місце в топі у 2013 році	Місце в топі у 2012 році	Військовий експорт у 2013 році (млн. дол.)	Військовий експорт у 2012 році (млн. дол.)
Росія	1	2	8283	8391
США	2	1	6153	8950
Китай	3	3	1837	1704
Франція	4	6	1489	1076
Великобританія	5	7	1394	923
Німеччина	6	5	972	1177
Італія	7	8	807	790
Ізраїль	8	11	773	514
Іспанія	9	10	605	706
Україна	10	4	589	1510

та, найголовніше, – низька конкурентоспроможність товарів. Посідаючи десятку сходінку серед країн-експортерів, Україна значною мірою відстає від провідних експортерів озброєння і військової техніки світу.

Створений у 2011 р. збройний концерн «Укроборонпром» поєднав у собі сім державних підприємств і холдингів, що займаються виробництвом зброї та військової техніки: «Укрспецекспорт», «Укроборонсервіс», «Укрінмаш», спеціалізована зовнішньоторговельна фірма «Прогрес», «Спецтехноекспорт», «Промоборонекспорт». У такому ж складі концерн функціонує і сьогодні. У його завдання входить розробка і виробництво, а також продаж української зброї за кордон. Згідно зі статутом «Укроборонпрому», концерн створений з метою забезпечення ефективного функціонування та управління суб'єктами господарювання державного сектора економіки, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів і беруть участь у військово-технічній співпраці. За станом на 2012–2013 рр. не всі дочірні підприємства державного концерну «Укроборонпром» є конкурентоспроможними (табл. 2) [8].

Таблиця 2

## Стан дочірніх підприємств державного концерну «Укроборонпром» у 2012–2013 рр. [8]

Юридична особа	Чистий прибуток/збиток у 2012 р. (тис. грн)	Чистий прибуток/збиток у 2013 р. (тис. грн)
«Укроборонсервіс»	9072	8897
«Укрінмаш»	1994	21233
«Укрспецекспорт»	41724	46753
«Спецтехноекспорт»	20792	28130
«Прогрес»	-5160	2074
«Промоборонекспорт»	-247	-2386
«Укроборонпром»	982	1153

Виходячи з показників, наведених у таблиці 2, фінансовий стан більшості підприємств державного концерну «Укроборонпром» є стабільним. У той же час невпевнено тримається на ринку зовнішньоторговельна фірма «Прогрес». Фінансово-економічні показники її діяльності за останні роки були від'ємними, але у 2013 р. фінансовий стан підприємства стабілізувався. У свою чергу, державне підприємство «Промоборонекспорт» останніми роками несе все більші збитки. Це пов'язано із нестабільною політичною і економічною ситуацією у країні, яка

негативно впливає на експорт продукції воєнного призначення і, відповідно, – на фінансовий стан державного підприємства «Промоборонекспорт».

Україна здійснює постійну співпрацю із 78 країнами світу. Основними споживачами продукції військового та спеціального призначення українського виробництва виступають країни Азії, Африки, СНД, Європи і Сполучених Штатів Америки (рис. 2).

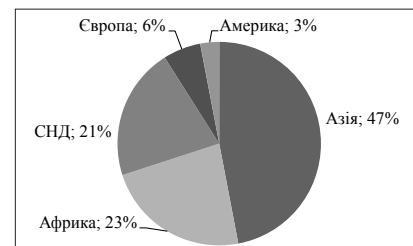


Рис. 2. Основні країни-імпортери української військової техніки у 2013 р. [9]

У якості продукції експорту Україна пропонує військово-морську техніку і озброєння, ракетно-космічну і авіатехніку, бронетехніку, боєприпаси, ракетно-артилерійське озброєння, засоби протиповітряної оборони. Найбільш затребувані на світовому ринку є українські ракети, газові турбіни для військових кораблів, військові автомобілі, легка бронетехніка.

Крім того, Україна експортує не тільки військову техніку та озброєння, а й послуги. До них входять: гарантійне обслуговування військової техніки, після-гарантійне обслуговування, технічне обслуговування, постачання запасних частини, надання консультацій з приводу користування технікою тощо.

У 2013 р. Україна поставила на експорт 111,2 тис. од. різної стрілецької зброї та 557 од. бронетехніки, артилерійських і ракетних установок, а також бойових літаків, бойових вертольотів, військових кораблів, ракет і ракетних пускових установок (табл. 3, 4).

Наприкінці березня 2014 р. підприємства концерну «Укроборонпром» призупинили експорт продукції оборонно-промислового комплексу, включно із продукцією подвійного призначення, до Російської Федерації. Чинний президент України, 16 червня 2014 р. підписав указ про заборону експорту до Росії товарів подвійного та військового призначення. Основними напрямками експорту військового призначення до РФ у 2013 р. були агрегати та комплектуючі до ракетно-космічної техніки, газотурбінні установки для кораблів, авіаційні двигуни та агрегати авіатехніки, вузли та комплектуючі до авіаційних керованих ракет, запчастини до радіолокаційних станцій тощо.

Таблиця 3  
Експорт Україною окремих категорій озброєння  
у 2013 р. [9]

Озброєння	Держава – кінцевий споживач	Кількість, од.	Тип
Бойові танки	Судан	20	Т-72
	Ефіопія	29	Т-72
Бойові броньовані машини	Азербайджан	11	БТС-5Б
	Польща	1	Дослідний зразок бронетранспортера
		29	БТР-4
	Ірак	5	БТР-4К
		30	БТР-3Е1
		4	БТР-3М2
	Таїланд	6	БТР-3РК
		2	БТР-3БР
Судан	20	БМП-1	
Нігерія	4	БТР-3Е	
Артилерійські системи великого калібру	Судан	5	2С1 «Гвоздика»
		5	Д-30
Бойові літаки	Нігер	2	Су-25
	Чад	4	Су-25
Бойові вертольоти	Російська Федерація	1	Мі-8Т МГА
Військові кораблі	Китай	1	Десантний корабель на повітряній подушці проекту 958
Ракети і ракетні пускові установки	Індія	360	
	Казахстан	18	

Таблиця 4  
Експорт Україною стрілецької зброї та легкого озброєння у 2013 р. [9]

Категорія/ підкатегорія стрілецької зброї та легкого озброєння	Держава – кінцевий споживач	Кількість, од.
– револьвери та пістолети	Німеччина	1412
	США	4000
	Сполучене Королівство	1378
	Канада	600
	Чеська Республіка	500
	Азербайджан	3
– гвинтівки та карабіни	Перу	410
	Австрія	2000
	Німеччина	9500
	США	30000
	Сполучене Королівство	7668
	Канада	19100
	Чеська Республіка	510
	Італія	500
– автомати та пістолети-кулемети	Молдова	15
	Австрія	4500
	Чеська Республіка	16100
	Ефіопія	10000
– легкі кулемети	Таджикистан	2000
	Турецька Республіка	5
	Таджикистан	500
	Чад	500

За офіційними даними «Укроборонпрому» експорт до РФ складав 18%. За останні роки експорт військової техніки та техніки подвійного призначення до РФ значно зменшився.

У таблиці 4 наведено кількість та країни-імпортери української стрілецької зброї та легкого озброєння у 2013 р.

З початку 2014 р. Україна поступово припиняє військовий експорт та починає надавати підприємствам-виробникам державні замовлення на власні потреби армії, компенсуючи таким чином фінансові втрати виробників від експорту. Основним стає виробництво бронетехніки, літаків та засобів протиповітряної оборони і зв'язку. Країна поступово змінює орієнтири – якщо протягом останніх 10 років Україна експортувала військовою техніку до третіх країн світу, то на сьогоднішній день військово-технічне співробітництво спрямоване на Європейський Союз, НАТО, Канаду і США. Україна може виробляти військовою продукцію спільно із західними країнами. Раніше ці проекти складали лише 2% від загального обсягу військового співробітництва. Україна поступово розуміє, наскільки вітчизняна військова техніка відстає від міжнародних вимог і стандартів. Розглядаються можливості не лише співпраці з іншими країнами, а й самостійного технічного вдосконалення та виготовлення продукції.

У вересні 2014 р. на мінському меморандумі Україна вийшла на максимальний рівень військово-технічного співробітництва з НАТО, що не характерно для країни, яка не є учасницею Альянсу. Підсумками переговорів є те, що західні країни будуть збільшувати закупівлі української військово-технічної продукції для того, щоб компенсувати втрати вітчизняного оборонно-промислового комплексу через згорання експорту цієї продукції до Росії. Крім того, у жовтні 2014 р. у присутності представників українських силових структур та компанії «Advantage» підписано договір про співпрацю, який свідчить про військово-технічне співробітництво та надання Україні допомоги у розмірі 20 млн дол. Останнім часом Україною підписано й низку інших договорів про військово-технічну співпрацю із західними країнами.

Отже, у разі, якщо такі тенденції переорієнтації українського експорту продукції військового призначення на західні ринки збуту будуть розвиватися так швидко, то у 2015 р. Україна зможе повністю відмовитися від експорту озброєння у «треті країни світу».

**Висновки з проведеного дослідження.** Таким чином, оборонно-промисловий комплекс України залишається одним із небагатьох високотехнологічних, наукоємких та перспективних секторів національної економіки, який необхідно добре підготувати до боротьби за нові ринки збуту у світовому господарстві. Сьогодні існує нагальна потреба удосконалення системи військово-технічного співробітництва України задля забезпечення підтримки балансу державних інтересів, інтересів виробників та експортерів озброєння і з метою реалізації державної воєнно-технічної політики.

Основою державної воєнно-технічної політики є:

- 1) збалансований ринок військової техніки, необхідної збройним силам держави та на експорт;
- 2) збалансований розвиток оборонно-промислового комплексу, здатного забезпечити потребу національних збройних сил та мати відповідний експортний потенціал;
- 3) збалансований розвиток науково-технологічного комплексу, спроможного забезпечити відповідний науково-технологічний добуток для виробництва конкурентоспроможних зразків військової техніки;

4) збалансований розвиток системи військово-технічного співробітництва.

За результатами проведеного у статті аналізу зовнішньоекономічної діяльності на ринку озброєння і військової техніки можна стверджувати, що Україна змінює військових партнерів, намагається залучитися підтримкою та співпрацювати з «першими країнами світу». У свою чергу, активна економічна співпраця із провідними країнами світу не лише введе Україну на нові ринки збуту військової продукції, а й значною мірою відобразиться на бюджеті країни.

Разом із тим у подальшому слід дослідити питання визначення якісних змін у сфері менеджменту та маркетингу, які відбуваються на зовнішніх ринках озброєння і військової техніки, в інтеграційних процесах, які стали визначальними для виробництва озброєння і військової техніки та їх просування на зовнішні ринки. Є потреба у новому підході до планування та управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняних спекекспортерів. Необхідно чітко визначитися зі структурою, змістом та пріоритетами зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках, а також розробити науково-методичне обґрунтування організаційно-управлінських форм зовнішньоекономічної діяльності спекекспортерів у контексті реорганізації змісту та форм міжнародного військово-технічного співробітництва.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбулін В.П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : ДП НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. – 592 с.
2. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах : аналіт. доп. / В.М. Бегма, О.О. Свергунов ; упоряд. В.В. Маркелов ; за заг. ред. В.М. Бегми. – К. : НІСД, 2013. – 112 с.
3. Сухоруков А.І. Методологія оцінки рівня економічної безпеки / А.І. Сухоруков // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 1. – С. 49-55.
4. Мунтіян В.І. Конкурентоспроможність національної економіки як головний критерій економічної безпеки / В.І. Мунтіян // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 2. – С. 158-174.
5. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
6. Бадрак В.В. Експорт XXI: ставки на технології / В.В. Бадрак // Дзеркало тижня. – 2003. – № 2. – С. 4-5.
7. Найбільші країни-експортери озброєння і військової техніки за підсумками 2013 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Центру аналізу світової торгівлі зброєю. – Режим доступу : <http://www.armstrade.org/>.
8. Дочірні підприємства Укроборонпрому [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укроборонпрому. – Режим доступу : <http://www.ukrobogonprom.com.ua/>.
9. Експорт Україною окремих категорій озброєння у 2013 році [Електронний ресурс] // Сайт Державної служби експортного контролю України. – Режим доступу : <http://www.dsecu.gov.ua>.

УДК 338.1:075.6

**Орленко О.В.**

*кандидат економічних наук,  
доцент кафедри «Фінанси і банківська справа»  
Міжнародного університету бізнесу і права*

### МОДИФІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ ІНДУСТРІЇ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА У СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

У статті розглядається трансформація поняття індустрії у сучасних економічних умовах. Визначено тенденції розвитку індустрії нанотехнологій і біоіндустрії у сільському господарстві (сільськогосподарська біотехнологія), розширення асортименту та поліпшення якості продовольчих продуктів, а також здешевлення вихідної сировини, що використовується у харчовій індустрії.

**Ключові слова:** промисловість, нанотехнології, біоіндустрія, сільське господарство, харчова індустрія.

#### **Орленко Е.В. МОДИФИКАЦИЯ ПОНЯТИЯ ИНДУСТРИИ И ЕЁ КОМПОНЕНТНАЯ СТРУКТУРА В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ**

В статье рассматривается трансформация понятия индустрии в современных экономических условиях. Определены тенденции развития индустрии нанотехнологий и биоиндустрии в сельском хозяйстве (сельскохозяйственная биотехнология), расширения ассортимента и улучшения качества продовольственных продуктов, а также удешевления исходного сырья, используемого в пищевой индустрии.

**Ключевые слова:** индустрия, нанотехнологии, биоиндустрия, сельское хозяйство, пищевая индустрия.

#### **Orlenko O.V. MODIFICATION OF THE CONCEPT OF INDUSTRY OF ITS COMPONENT STRUCTURE IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS**

The article deals with the transformation of the concept of industry in the current economic conditions. Tendencies of the development of nanotechnology industry and the bio-industry in agriculture (agricultural biotechnology). Diversification and improvement of the quality of food products as well as cheaper feedstock used in the food industry.

**Keywords:** industry, nanotechnology, bio-industry, agriculture, food industry.

**Постановка проблеми.** Індустрія – це галузь народного господарства, сфера діяльності, сектор економіки, що включає у себе виробництво і збут товарів і послуг, а також охоплює суміжні сектори і споживчу аудиторію. До недавнього часу поняття індустрії і промисловості були синонімами, але на сьогоднішній день це не зовсім вірно. Індустрія – це те саме, що промисловість, переважно фабрично-заводська, і застосовує машинну техніку, легка індустрія (виробляє предмети споживання), важка індустрія (виробляє засоби виробництва – обробка металів і машинобудування) [2].

Індустрія – це те саме, що промисловість, переважно фабрично-заводська, і застосовує машинну техніку, легка індустрія (виробляє предмети споживання), важка індустрія (виробляє засоби виробництва – обробка металів і машинобудування) [2].